

Wat weten wij van de lezer? Weinig!

Ton Anbeek en de strijd tegen het laatste woord

Ton Anbeek, Na de oorlog. De Nederlandse roman 1945-1960, 206 pag. Synthesedeel. Uitg. De Arbeiderspers. Prijs f 35,50.

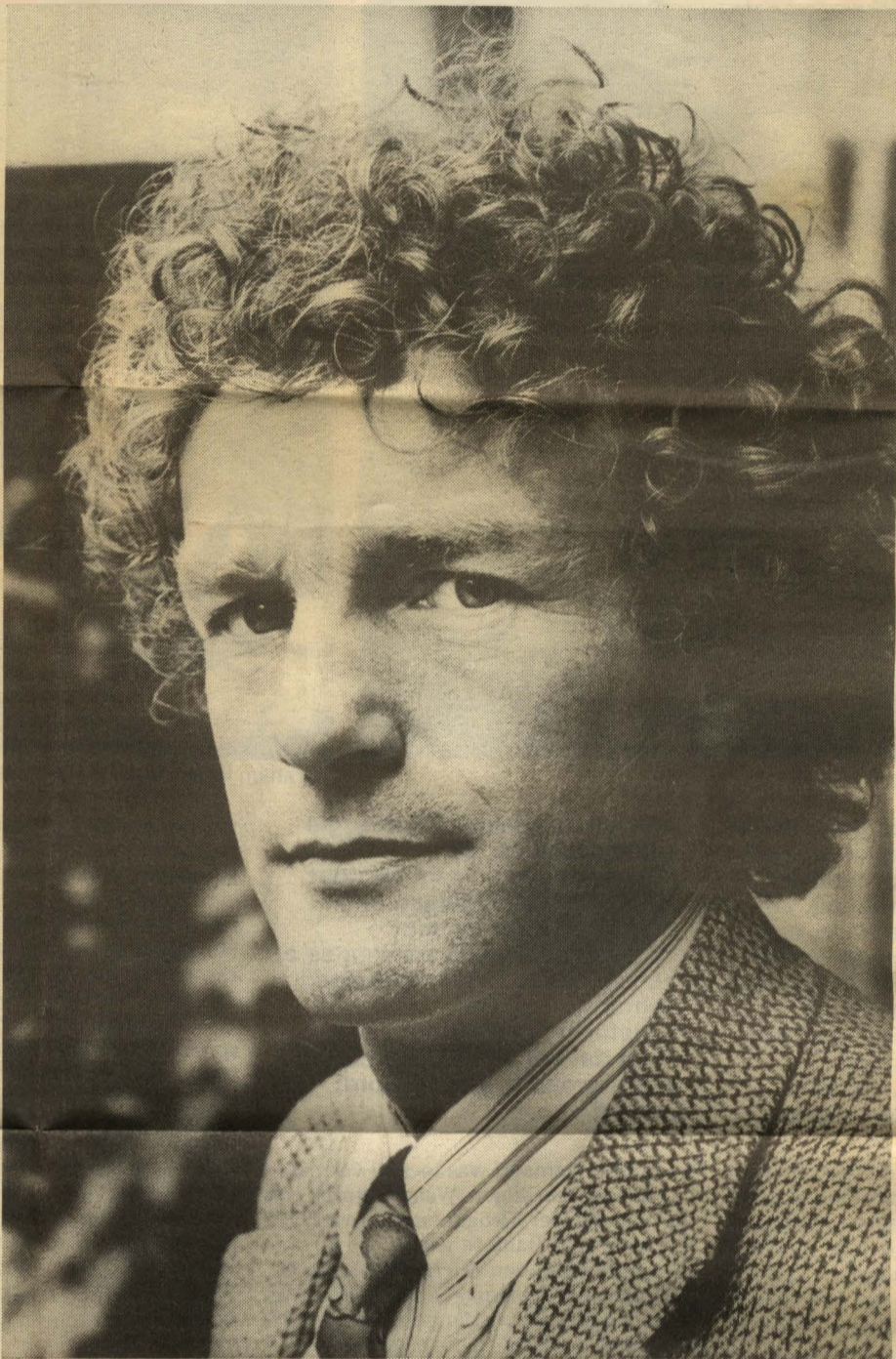
Het lezen van boeken over romans gebeurt bijna alleen door vakmensen. Toch blijkt er voor die laatste categorie een markt te bestaan als de schrijver het niet te saai aanpakt. Auteurs als Gerrit Komrij en Ed Schilders schrijven over vergeten boeken die de lezer niet wil lezen, maar waar hij wel over wil lezen, mits het smakelijk wordt opgediend. Zo nu en dan staat er een professor op die degelijk en toch aanstekelijk over literatuur weet te schrijven. Iemand die ze binnen zijn vakgebied uiterst serieus nemen en daarbuiten gelezen wordt. De laatste jaren aan de Leidse universiteit docerende Ton Anbeek, bij voorbeeld. Regelmatig kunnen we artikelen van hem aantreffen in het vakblad voor geleerde neerlandici *Forum der Letteren*, maar ook in meer populaire tijdschriften als *Literatuur* (waar hij zelf redakteur van is) en *Hollands Maandblad*. Zo nu en dan is het *NRC Handelsblad* zijn podium. Behalve die enkele keer dat hij zelf wel eens een verhaal schrijft, gaat het altijd over literatuurgeschiedenis of zijn het resultaten van zijn opvatting daarover.

Om die opvatting te begrijpen kunnen we Anbeeks inaugurale rede *In puinhopen voel ik mij prettig, ergens anders hoor ik niet thuis* en zijn artikel 'Het maken van literatuurgeschiedenis' (*Hollands Maandblad* 25 (1984) opslaan. Maar ook krijgen we een helder beeld van wat hij wil door zijn zojuist uitgekomen boek *Na de oorlog. De Nederlandse roman 1945-1960* achterstevoren te lezen, dat wil zeggen kijk eerst naar de foto van de auteur op de achterzijde en lees vervolgens het laatste hoofdstuk, 'Visies' geheten. In het kort komt het er op neer dat Anbeek weer literatuurgeschiedenis in de meest letterlijke zin van het woord wil schrijven. 'Visies' begint met de veelbetekende zin: 'Geschiedschrijving is een van de oudste taken van de literatuuronderzoeker. Pas in de jaren zestig van deze eeuw werd deze eerbiedwaardige bezigheid aan de universiteiten verdrongen door 'close reading': de nauwgezette analyse van een tekst.' De structurele analyse op basis van de tekst, maar dan ook alleen de tekst, werd in Nederland gepropageerd door de redacteuren van het tijdschrift *Merlyn*.

Dat Anbeek literatuurgeschiedenis wil maken blijkt bij voorbeeld uit de historisch en sociaal-ekonomische afbakening van zijn periode. In 1960 stegen de verkoopcijfers enorm door het op de markt brengen van de *Litteraire Reuzenpocket* (dat wisten we al uit *De geschiedenis van de Bezige Bij* van Dr. Richter Roegholt). Door de toename van de welvaart kregen jonge mensen een potje waarmee ze een boekenverzameling konden aanleggen. Dat laatste zal zich na de welvaartsexplosie van 1963 pas goed hebben doorgezet.

Sociologie van de smaak

Na deze inleidende opmerkingen ben je als lezer verbaasd dat *Na de Oorlog* geen literatuurgeschiedenis van 1945 tot 1960 is. Anbeek heeft geprobeerd te achterhalen hoe het eigentijdse beeld was van de romans die veel aandacht kregen. 'Wat weten we van de lezer? Weinig. We kennen alleen de schriftelijke reacties van een aantal beroepslezers', zo verzucht de geschiedschrijver. Welnu, op basis van die schriftelijke reacties schetst hij de receptiegeschiedenis van de generatie jonge schrijvers die na de oorlog actief werd. De selectie is rigoreus geweest, want het gaat in dit verhaal voornamelijk over Blaman, Hermans, Kossmann, Mulisch, (Van het) Reve en Vestdijk, schrijvers die in de 'toenmalige kritiek een rol speelden'. De schimmen van Du Perron en Ter Braak blijken nog zoveel belang in te boezemen dat iedereen elkaar verwijt 'epigoon' te zijn. Dit totdat Gomperts (Anbeeks voorganger te Leiden) in het tijdschrift *Libertinage* liet weten dat het helemaal geen schande is om Ter Braak en Du Perron als voorbeeld te nemen. *Libertinage*, door Van Oorschot uitgegeven, zorgde niet alleen voor een literaire restauratie, maar ook voor een politieke. Er was behoefte aan het vooroorlogse stramien, 'maar *Collijn* en *De Geer* zijn van een ander kaliber dan Ter Braak en Du Perron', zo relativeert Anbeek zijn eigen suggestie. Het

Ton Anbeek (foto: Klaas Koppe)

woord epigoon werd niet onmiddellijk tot geuzennaam verheven, maar de praktijk die voor dat begrip staat werd wel verdedigd. Schierbeek, Hermans en Rodenko proberen het juk van *Forum* van zich af te schudden door, in het geval van Schierbeek bij voorbeeld, Ter Braak als epigoon te willen ontmaskeren.

Anbeek citeert een hele keur van recensenten. Waarom? vraag je je op den duur af. Over het algemeen lezen ze slecht en de een zegt bijna hetzelfde als de ander. Door het hele boek heen valt het op dat er één uitzondering op deze regel is: Adriaan van der Veen. Jarenlang heeft hij, meestal anoniem, recensies geschreven voor de *NRC*. Achteraf bekeken blijkt zijn oordeel over de meeste boeken nog het meest overeen te komen met wat wij er tegenwoordig van vinden.

Geen laatste woord

Er is geen duidelijk verschil tussen de literatuur van voor de oorlog en die van erna. Anbeek heeft de Huizingalezing van Karel van het Reve zeker in gedachten gehad toen hij besloot op Popperiaanse wijze eerst tegenargumenten voor deze stelling te gaan zoeken. Uiteindelijk konkludeert hij dat het konstateren van vernieuwing een kwestie van perspectief is. 'De academische literatuurhistoricus heeft daarbij nooit het laatste woord, want - en dat vind ik het aantrekkelijke van het bedrijf -: er is geen laatste woord', schreef hij in het genoemde artikel uit *Hollands Maandblad*. Gelukkig waagt hij zich toch aan 'harde' uitspraken waarvan de strekking door geen enkel perspectief meer is te veranderen. Zo moet iedereen geloven dat de konfessionele literatuur na de oorlog geen rol meer speelde. ('Het zou pas tot in de jaren zestig duren voor er weer een katholieke auteur van betekenis opstaat, al waren niet alle katholieken

even gelukkig met zijn optreden: Gerard Reve'). Of? 'Terwijl veel van de hier besproken romans nog onmiddellijk toegankelijk zijn voor de lezer, komen de besprekingen van die boeken in de toenmalige pers als sterk gedateerd over.'

In de laatste alinea van het boek trekt de schrijver zich weer bescheiden tussen zijn boeken terug: 'Geen enkele literatuurgeschiedenis is definitief. De tijd zal ook deze studie achterhalen en dateren.'

Achterin *Na de Oorlog* zijn opgenomen: noten, bibliografie en een register op het boek. Dat wijst op de wetenschappelijke pretentie van deze uitgave. Niet dat ik het erg vind, maar echt wetenschappelijk kan ik dit boek niet noemen. Ook de titel vind ik misleidend, het gaat toch meer om de receptie van romans dan om die romans zelf. Deze kritiek is echter tegelijkertijd een aanbeveling, want het vak is daarvoor wat topzwaar van slecht verteerbare geleerdheid geworden. Ookal zijn er twee wetenschappelijke analyses van *Eenzaam avontuur* van Anna Blaman gemaakt, hij blijft zichzelf de relativerende vragen stellen: is ze een goede stiliste, beheerst ze werkelijk de vaak nogal gekompliceerde opbouw van haar romans? En daardoor minder: ben ik nog wel een goed wetenschapper?

HANS RENDERS